

Хто стане третім Президентом України? Про ідеологічні метаморфози наступних президентських виборів

Микола Головатий,
доктор політичних наук, професор, віце-президент
Міжрегіональної академії управління персоналом,
безпартійний

У який би спосіб ми не спрощували, або, навпаки, не ускладнювали роль і значення суто політичних технологій в ході кампаній по виборах Президента України, вищу посаду в державі спроможна посісти не стільки унікальна, харизматична особистість, скільки виразник тієї ідеології (як системи ідей), яку сповідує більшість виборців, а отже й суспільства. Така ідеологія як ідеал соціального облаштування життя не обов'язково повинна мати певну класичну завершеність у формі консерватизму, лібералізму, соціалізму, анархізму тощо. За об'єктивних обставин вона може бути і ситуаційним утворенням, симбіозом кількох ідеологій, або мати їх певні ознаки. Головне для політичних сил, окремих політиків – віднайти і запропонувати таку систему ідей, яка буде прийнята максимально більшою кількістю громадян.

За усього розмаїття ідеологічних течій в Україні вже сьогодні в політиці процес пошуку таких “виграшних” ідеологій ведеться досить інтенсивно. “На що і на кого ставити?” Це питання все помітніше постає перед усіма суб'єктами політичного процесу. А в той же час перед громадянами України вкотре також постає риторичне: “Кому віддати перевагу?” В цих умовах політичні сили будь-що намагаються догодити своєю ідеологією народові, задовольнити його потреби і сподівання на рівні, в першу чергу, простих обіцянок. А тим часом логічно ставити питання по-іншому: яка ідеологія найвірогідніше спроможна привести до влади в Україні третього Президента?

Не ідеалізуючи можливий рівень демократичного ходу і здійснення президентських виборів, вкажемо на дві принципи і тісно взаємопов'язані проблеми, які найперше обумовлюють особливості наступної

Хто стане третім Президентом України? Про ідеологічні метаморфози наступних президентських виборів

Микола Головатий

президентської виборчої кампанії і яких не треба спростовувати.

Перша проблема стосується власності. Її перерозподіл в українському суспільстві фактично завершено. Так зване криваве нагромадження капіталу ще, правда, продовжується, але вже куди повільніше і менш масштабно, ніж у перші роки після проголошення незалежності країни. Власники, особливо великі, що диктують умови життя (гри) усьому українському загалу, визначалися. Фінансово-олігархічні клани майже склалися. І хоча війни між ними не затихають, принципового перерозподілу економічних рівнів, секторів тощо вже не слід очікувати. Економічні правила гри, в тому числі й з іншими країнами, в основному напрацьовано. Якщо і можливі тут якісь зміни, то вони стосуватимуться і диктуватимуться характером взаємин України, перш за все, з Росією, Європою та США. Стосунки з іншими країнами для України менш важливі. Засоби інформації, інформаційний простір майже розподілено. Отже, справжні власники, в першу чергу олігархи, робитимуть усе, аби до влади прийшов такий Президент і така його команда, які радикально не змінять, а ще краще взагалі залишать непорушними ту суспільно-політичну ситуацію, ті правила гри, які вже встановлено і які діють.

Друга проблема пов'язана з першою і є похідною від неї. Як би ми не ставилися до окремої ідеології, ідеологій взагалі, а нового Президента України до влади приведе все ж не якась аморфна, понад усе суто економічна, а абсолютно конкретна політична сила, об'єднати яку і навіть утворити тимчасово може виключно конкретна система ідей, ідеологія.

У багатьох випадках ми боїмося не ідеології, а тієї ідеології, від якої ще недавно страждали мільйони. Бо безідеологічне суспільство взагалі нонсенс, утопія.

І тут ми наражаємося на унікальні метаморфози, притаманні саме українському загалові: такого розмаїття ідей і ідеологій, які, як броунівський рух, нуртують в українському суспільстві, – борючись, блокуючись, розмежовуючись, клонуючись, – навряд чи можна знайти ще будь-де. Але головне, що завдяки саме цьому ідеологічному плюралізмові, – до речі офіційно закріпленому в Статті 15 Конституції України, – той, хто це вміє і хоче робити, може морочити голову усій нації, майже п'ятдесятимільйонному народові. І то велика трагедія кожного окремо взятого українського громадянина, якому від виборів до виборів елементарно промивають мізки, а якщо казати простіше – дурять його. Щоб не отримувати якихось закидів у наш бік, проведемо наступний аналіз.

Людей, людські спільноти від тваринного світу відрізняє, перш за все, ідея, ідеологія. При цьому основу будь-якої ідеології становлять, як відомо, найперше такі ознаки:

1. Духовні, або культурні (характер світосприймання, духовно-моральні

засади існування суспільства).

2. Економічні (ставлення до власності, до економічних засад існування суспільства).

3. Політичні (ставлення до реальної влади, тієї, що домінує, володарює у суспільстві).

4. Основні гасла (програмові, виборчі, мітингові), які використовує певна політична сила задля того, щоб довести свої переваги над іншими.

Тепер поглянемо крізь цю призму на основні ідеології (а за ними й окремі партії, політичні сили, існуючі і можливі блоки), які власне і домінуватимуть на політичному полі не таких вже й далеких президентських перегонів. Потенційно ці ідеології були й залишаються незмінними майже з часу проголошення незалежності України, як і політичні сили, які, не сподіваючись на свою перемогу на виборах, спроможні лише мімікрувати, тимчасово приєднуючись до основних ідеологій (партій), розуміючи, що у блоці з ними їм хоч щось перепаде від виборчого пирога.

Таких ідеологій, сил (у формі партій і блоків) в Україні основних, власне, сім: комуністична, соціалістична, ліберально-демократична, соціал-демократична, націонал-демократична і християнсько-демократична. Суто пропрезидентський блок (на минулих виборах – “За єдину Україну!”) віднести до будь-яких ідеологій, або хоча б визначити його ідеологічну спрямованість, взагалі неможливо, бо то було (і практично залишається таким) тимчасове, міжідеологічне, а ще точніше – ситуаційне утворення центристського, певною мірою національно зорієнтованого характеру. Подальші його трансформації, особливо пов’язані із місцем і роллю у діяльності Верховної Ради України, цьому щонайкраще підтвердження. Блок створювався і вів виборчу діяльність найперше на суто організаційно-ресурсних засадах, маючи надто розмите, невиразне ідеологічне забарвлення.

Забігаючи наперед, можна прогнозувати, що подібний виборчий експеримент як комплексна технологія на майбутніх президентських виборах, ймовірно, не спрацює, хоча щось подібне вже намагалися повторити “регіональники”, які помітно грали м’язами на полі політичних битв у травні цього року. Тим часом вони даремно недооцінюють не лише силу основних блоків, що перемогли на минулих виборах, але й прогресування свідомості, політичної культури “рядових” громадян, які за відчутного песимізму, зневіри у владі все ж помітно навчаються роздивлятися, “хто є хто”. Вони все більше хочуть мати не просто чесну, справедливую, відповідальну владу, але саме свою, національно відповідальну, а найперше – такого ж національно відповідального Президента України.

За яку ж ідеологію, політичну силу (гіпотетично, але на базі існуючого стану справ та доступної інформації) громадяни України можуть віддати

Хто стане третім Президентом України? Про ідеологічні метаморфози наступних президентських виборів

Микола Головатий

свої голоси на президентських виборах 2004 року? За якою лідера, ідеолога, провідника проголосують?

Спробуємо спрогнозувати ситуацію, базуючись на основних ознаках помітних на сьогодні в Україні ідеологій.

Почнемо з питання, що стосується ставлення людей до власності.

За дванадцять років громадяни України, і навіть найрадикальніші комуністи та найпрогресивніші соціалісти, все ж майже переконалися: планово-розподільча, соціалістична, комуністична економіка – безперспективна. Навіть Китай те підтвердив, хоч і розвивається під червоними прапорами, однак з ринковою економікою.

Отже, гасла: земля – селянам, фабрики – робітникам, мир – народам і їм подібні не спрацюють на майбутніх виборах у програмі навіть прихильників найрадикальнішої лівої ідеології. Як не спрацюють і програмові заяви радикальних прихильників власності ліберальних демократів. Бо, як підтвердив історичний досвід, таку ідеологію можна сповідувати, і її легко сповідує багата, заможна людина. До того ж найпотужніший європейський лібералізм давно підтвердив, що примат матеріального над духовним – це теж загрозна крайність, нонсенс. І обходиться він досить дорого – втратою моральних засад, деградацією духовних цінностей, які виявляються для людини, зрештою, значно важливішими, ніж матеріальні блага.

Не здобули помітних дивідендів після 2002 року й соціал-демократи (об'єднані). Значно підупав рейтинг демократів християнського забарвлення. Інші ідейні течії, образно кажучи, ледь жевріють. Отже немає підстав серйозно брати їх до уваги в контексті президентських перегонів.

Тепер щодо питання влади, ставлення до неї, її авторитету в народі.

Навряд чи хто, навіть із сьогоднішніх пропрезидентських сил, ставитиме на майбутніх виборах на таку, якою є нинішня влада. Адже в очах народу вона надто багато втратила. І не в останню чергу через нечіткість національного самовизначення, неспроможність вирішити найбільш актуальні проблеми більшості пересічних громадян. Практично усі політичні блоки і сили (найперше – політичні партії) на майбутніх президентських виборах одночасно, на свій смак, критикуватимуть владу і закликатимуть до її зміни. Це – випробуваний і ефективний шлях. Він хоч і не дуже „свіжий”, але у той чи інший спосіб завжди дає результат. Бо владу частіше не люблять, ніж люблять. Така вже людська психологія.

Далі поміркуємо про духовні засади українського соціуму, світосприйняття громадян. Це – найскладніший аспект стосовно суті ідеологій, жодна з яких на майбутніх виборах, як на нашу думку, не матиме помітних переваг. Хіба що можуть розраховувати на перевагу виключно народно-демократичні сили, праві, а точніше – правоцентристи. Навіть за певного розколу Руху, зниження популярності націоналістів, відчутних деформацій правоцентристського табору взагалі, духовна прозорість і

національна чесність в його лавах все ж залишилася незмінною, відчутною і привабливою. Умова, за якої правоцентристи змогли б виграти президентські вибори, єдина, але вагома: єдність, ставка на одну яскраву особистість, її послідовність, що супроводжується великою недовірою до усіх можливих попутників.

За ідеологією, політичною силою значна частина громадян йде, глибоко не вдаючись у їх ревізію, пізнання їх сутнісних основ, ознак та характеристик, саме завдяки програмовим, мітинговим, виборчим гаслам.

Ось який вигляд це мало на останніх виборах до Верховної Ради України, та, власне, й на усіх попередніх. Гасла основних політичних сил були такими:

- Комуністи: справедливість, порядок, свідомість.
- Соціалісти: справедливість, правда, рівність.
- Ліберальні демократи: власність, свобода, партнерство.
- Соціал-демократи: справедливість, свобода, солідарність.
- Християнські демократи: власність, свобода, батьківщина.

Резюме: практично всі ідеології, ідеологічні напрямки “експлуатують” такі гасла, як справедливість, свобода, власність, та (значно менше) – свідомість (комуністи), правда і рівність (соціалісти), батьківщина (християнські демократи). Та головне: в жодній з перерахованих ідеологій не можна навіть вловити своєрідності суто національного, власне українського духу. Впродовж усіх років незалежності України він простежувався лише у національних демократів (Рух), у націоналістів (КУН). Та й усе.

Про ідеолого-стратегічну невибагливість, однотипність політичних сил в Україні свідчать і численні повторення у розділах їхніх програм. Так, на минулих виборах у програмах один до одного копіювалися економічні розділи. Наприклад, пріоритети економічного розвитку України співпали практично повністю у блоків “Наша Україна”, “За єдину Україну!” та СДПУ(о). Програми цих трьох основних учасників виборчого процесу включали у себе такі моменти:

1. Зміна податкової політики, що слід було розуміти як спрощення і забезпечення стабільності податкової системи.

2. Викорінювання корупції та бюрократизації в державному управлінні економікою, для чого пропонувалося реформувати правоохоронну та судову системи.

3. Захист внутрішнього ринку, що передбачає приведення у відповідність українського законодавства з міжнародним (також розглядається вступ до ВТО).

4. Створення нових робочих місць декларується в такому дусі: “Забезпечити нові робочі місця в Україні” (“Наша Україна”). Або: “Стабільне забезпечення громадян роботою на основі створення нових робочих місць” (СДПУ(о)).

Хто стане третім Президентом України? Про ідеологічні метаморфози наступних президентських виборів

Микола Головатий

5. Розвиток малого і середнього бізнесу. Тут “Наша Україна”, зокрема, пропонує пільгове кредитування молоді, а блок “За єдину Україну!” декларує державну підтримку малого і середнього бізнесу.

6. Підвищення мінімальної заробітної платні до рівня прожиткового мінімуму.

Повторення, копіювання ідей, лозунгів, програмових заяв і обіцянок, елементарний політичний плагіат – найяскравіше свідчення не просто ідейної бідності, “жебрацтва”, браку у багатьох політичних партій і об’єднань власного ідейно-духовного обличчя, але й спроможності бодай елементарно зацікавити, схилити електорат на свій бік.

Звідси єдиний вихід: меркантильні тимчасові “шлюбні”, торги, мімікрія і навіть зрада ідеї. Згадаймо численні переходи народних депутатів з однієї фракції (блоку) до іншої. А головне, розрахунок не на привабливість ідей і програм, їх відповідність реальним інтересам і потребам громадян, а елементарне використання ефективних виборчих технологій, антитехнологій та надмірне інформаційно-ресурсне забезпечення виборів. Ось факти на підтвердження цієї тези.

Всього в Україні на початок 2003 року було зареєстровано 125 політичних партій. У виборах 2002 року брала участь 61 партія (половина з ніби існуючих). Після створення блоків кількість суб’єктів виборчого процесу зменшилася до 33 партій і блоків. Лише шість із них подолали чотиривідсотковий бар’єр, розподіливши між собою 225 з 450 мандатів, що були призначені для депутатів, обраних від партій і блоків.

Як відомо, за підсумками голосування на виборах до Верховної Ради України 31 березня 2002 року блок “Наша Україна” набрав 23,45 % голосів, КПУ – 20,06 %, блок “За Єдину Україну!” – 12,13 %, блок Юлії Тимошенко – 7,19 %, СПУ – 6,98 %, СДПУ(о) – 6,20 % голосів. Ці шість партій і блоків пройшли в український парламент на пропорційній основі. 225 депутатів було обрано в мажоритарних округах. Власне, у жодної політичної сили на тих виборах не було аж ніяких підстав стверджувати, що вона є найповажнішою та найавторитетнішою в українському соціумі.

На виборах 2002 року вперше комуністи зазнали поразки. Переміг блок Віктора Ющенка “Наша Україна”. Однак і він поступово втратив первісну – на час виборів – популярність: не витримав випробування на єдність. А яким він може виявитися на момент президентських виборів, взагалі важко сказати.

Відтак, виборчий процес в Україні є недосконалим не тільки тому, що в ньому мало демократії, але й тому, що він дає можливість вводити в оману виборця нечіткістю більшості ідеологій, великою кількістю партій, блоків і об’єднань, які не те що самостійно, але й у об’єднанні з іншими неспроможні стати легітимними. Звідси, до речі, і байдуже ставлення значної кількості громадян до виборів, а відтак і до влади, до Президента, а отже й до долі власної держави. А як бути, якщо твоєю думкою і голосом

елементарно маніпулюють, розпоряджаються, хто як хоче?

Кожні чергові вибори наочно засвідчують, що політичні партії витрачають численні кошти на рекламу самих себе, своїх програм та ще на дискредитацію суперників. Однак така реклама абсолютно не співпадає (як засвідчують результати виборів) з реальною легітимністю цих партій, їх визнанням у народі. Наведемо, для приладу, сумарний час демонстрації політичної реклами окремих політичних партій та виборчих блоків 15 – 18 березня 1998 року: в СДПУ(о) зафіксований загальний час склав 4 години, 03 хвилини, 22 секунди; НДП – 2:29:53; Партії зелених – 1:23:47; НРУ – 1:20:29; ПРП – 1:11:03; виборчого блоку “Партія праці та Ліберальна партія – разом” – 1:16:22; ПСПУ – 0:03:53; Комуністичної партії – 0:01:42. СДПУ(о) лідирувала на трьох загальнонаціональних каналах з великим відривом від конкурентів (майже удвічі більше, ніж НДП, яка йшла одразу після СДПУ(о)). Останнє місце за кількістю часу посіла КПУ, передостаннє – ПСПУ. Накладіть на ці дані результати виборів, і картина буде вражаючою: хто більше “платив”, той менше “отримав”.

Звідси наочно проглядається і реальне порушення закону про вибори, коли окремі політичні партії і сили мають переваги у використанні ЗМІ в порівнянні з іншими.

Інформаційний ресурс, використаний політичними блоками і політичними партіями у виборчій кампанії 2002 року, сповна підтверджує висновок про те, що:

а) прямого зв'язку між розміром “витрат” на пропаганду ідей певного блоку чи політичної партії і успіхом на виборах фактично не існує. Скоріше, все – навпаки;

б) успіх на виборах очікує політичні сили, що, окрім інформаційного ресурсу, активно використовують інші фактори впливу на суспільну свідомість.

Нижче, для підтвердження сказаного, наведемо дані і про “медійну вартість” голосів виборців на виборах 2002 року.

№ п/п	Партія (виборчий блок)	Вартість голосу одного виборця (в грн.)
1.	"Нова генерація України"	10,67
2.	"Команда озимого покоління"	8,12
3.	"Єдність"	6,70
4.	Партія зелених України	6,37
5.	"Яблуко"	5,55
6.	Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє"	4,45
7.	СДПУ(о)	1,43
8.	"За єдину Україну!"	0,52
9.	"Наша Україна"	0,30
10.	Блок Юлії Тимошенко	0,30
11.	Соціалістична партія України	0,25
12.	Комуністична партія України	0,06

Хто стане третім Президентом України? Про ідеологічні метаморфози наступних президентських виборів

Микола Головатий

То яка ж все таки політична сила спроможна привести до влади тепер вже третього у історії незалежності України Президента, якщо брати до уваги, що надто помітних харизматичних політиків на горизонті вкрай бракує, а “розкрутити” якусь новеньку “фігурку” до наступних виборів навіть найкращим політехнологам навряд чи вдасться?

Жодна з таких сил одноосібно вибори об’єктивно виграти, скоріш за все, не зможе – це факт. А радикально до початку виборів політичні уподобання громадян України практично вже також не зміняться. Це – нереально.

Жодна з політичних партій, за винятком хіба що КПУ, СПУ і Руху, пройти чотиривідсотковий бар’єр самотужки знову ж таки практично не спроможеться. Навіть інформаційно і ресурсно сильна СДПУ(о). Отже, знову – домовленості, узгодженості, блокування...

Гіпотетично може скластися такий блок: КПУ + СПУ + (?) блок Юлії Тимошенко + (?) Рух. Практично це блок опозиційних сил, де кожна політична сила має ще й власну, специфічну мету, завдання. У всіх цих політичних сил, їх лідерів, до того ж, надто великі амбіції. Отже такий блок, найвірогідніше, може скластися у другому турі голосування. Інших реальних блоків поки що не проглядається.

Якщо мати на увазі, що телевізійний простір сучасної України контролюється, головним чином, трьома політичними силами (“Трудова Україна”, СДПУ(о) і “Регіони України”), то цілком логічно припускати, що і виборчі блоки, природно, можуть формуватися навколо і з благословення цих сил. А їхні ідейні уподобання добре відомі. Тобто, очікувати від телевізійних мас-медіа чіткішої національно-демократичної орієнтації аж ніяк не доводиться.

Попри всі ці досить песимістичні висновки об’єктивно все ж напрошується один, що, безумовно, має право бути врахованим.

Потреба у владі, Президенті, який би повністю презентував інтереси нації, українського народу, сьогодні постала найгостріше. І чим ближче буде до виборів, тим більш вона даватиметься взнаки.

Жодна з ідеологій, яку презентують наявні в Україні політичні сили – партії, об’єднання, блоки у їх нинішньому сенсі – не відповідає корінним інтересам національного державного розвитку. Комуністи, соціалісти, ліберали, соціал- та націонал-демократи, християнські демократи та інші мають повне право на існування, але можуть реально брати участь не стільки у стратегії, скільки в розробці та реалізації тактики розбудови національної держави. На право запропонувати стратегію подальшої розбудови українського суспільства їм надто бракує політичної сили, популярності та народної підтримки.

Ще більшою помилкою може стати приведення до влади Президента силою такого ж ситуаційного, організаційно і ресурсно забезпеченого блоку, які ми мали на минулих президентських та й парламентських

виборах.

Надія на майже одне, єдине, чого впродовж дванадцяти минулих років так і не вдалося утворити і утвердити – на потужний національно-демократичний, правоцентристського спрямування політичний блок, сформований на основі українського національного консерватизму. З-поміж усіх ідеологій, ідеологічних типів – лібералізм, комунізм, соціалізм, анархізм – лише він найповніше відповідає українському національному розвою, бо заснований на національних духовних цінностях, патріотизмі і національній культурі, на традиційній християнській релігії і суперетнічній єдності. А головне – на свідомому виборі народом своєї долі.